

Keresztes várak a Közel-Keleten

Ha várak kerülnek szóba, nekünk magyaroknak elsősorban saját végváraink jutnak eszünkbe. Mindenki ismeri szerepüket, melyet az oszmán hadsereg támadásai elleni védelemben tölthettek be. Egyik-másik híresebb erősség – mint Eger, Szigetvár, vagy éppen Gyula – történetét regények, olvasmányos történetírói munkák népszerűsítik az érdeklődő olvasók körében. Eszünkbe jutnak az európai várak is, melyeket utazásaink során, filmélményeink kapcsán láttunk, mint a feudális középkor romantikusnak ábrázolt főúri lakhelyeit. Sokkal kevesebben ismerik a kontinensünkön kívüli várakat, erődöket, és még kevesebben azokat a körülményeket, melyek során keletkeztek, újjáépültek, vagy éppen romlásnak indultak. Pedig számos kutató állítja, hogy az európai várépítészet sokat vett át az ezekben a térségekben található katonai objektumok építészeti és hadászati megoldásaiból. Egyesek még ennél is tovább mennek, mikor arra a következtetésre jutnak, hogy az itt látottak és tapasztaltak alapján kezdték meg azoknak az erősségeknek az építését, melyeket a ma köztudata kifejezetten európai jellegzetességnek tart.

Ez az írás az európai szempontból talán legérdekesebb térség, a Szentföld területére koncentrál, annak is arra a megközelítőleg kétszáz éves korszakára, amit a történetírás a keresztes hadjáratok korának tart.

A Földközi-tenger keleti partvidékén természetesen a nyugati hódítók megérkezése előtt is léteztek erődített helyek (főleg fallal körülvett városok), ám számuk jelentős mértékben megemelkedett az 1099-et, Jeruzsálem bevételét követő időkben. Ennek oka főként abban rejlik, hogy a parti sávban létrejövő államalakulatok védelmére kevés fegyverforgató állt rendelkezésre, míg az Európából érkező utánpótlás mennyisége és megérkezése felettébb bizonytalan tényező volt. Ha tehát meg kívánták őrizni a muszlim világ testébe ékelődő hódításokat, várakat kellett építeniük, amelyek kevés helyőrséggel is képesek voltak egy-egy terület védelmét, ellenőrzését ellátni.

Fontos szempont volt ezenkívül az is, hogy a keresztes államok határvidékét csak csekély mértékben védték igazán komoly természetes akadályok. Északon az Orontész folyó völgye, majd az Anzáríjja- és Libanon-hegységek, végül pedig a Jordán folyó völgye jelentették a huzamosabb ideig fennálló határvonalat a hódítók és a muszlimok területei között.

A megérkező keresztesek elsősorban a part menti települések, a létük szempontjából legfontosabb kikötők megerősítésével törődtek (Giblet, Akkon, Türosz, Caesarea). Ezek jellegzetességei voltak a végükön toronnyal záródó erődített mólók, illetve a tornyokkal és az ezeket erős gáttal összekötő városfalak. Mivel a falak védelmére rendszeren kevés védővel rendelkeztek, számítottak arra, hogy a nagy kiterjedésű övező falakat előbb-utóbb fel kell adniuk. E célból a városon belül újabb, önálló védelmi övezeteket alakítottak ki (városi erődök, lakótornyok, megerősített lakóházak formájában), melyeket kisebb csapatnyi fegyveres is sikerrel oltalmazhatott. Ugyanezek a tényezők hatottak a keresztény fennhatóság alá került két metropolisz, Antiochia és Jeruzsálem erődítéseinél is. Jeruzsálemben a Dávid-

torony körül építették ki a királyi palotaként is funkcionáló fellegvárat, míg az északi nagyvárosban egy bizánci hegyi erődítményt fejlesztettek tovább.

Ezek az önálló kis övezetek általában egy igen erős, rezidenciaként szolgáló lakótoronyból (donjon) és az azt övező - legtöbbször szabályos négyszöget közrefogó – falakból, az ún. castrumból álltak. Az erősségeket széles szárazárkok vették körül, melyek megnehezítették a megközelítésüket és rendkívül sok áldozattal járó munkát követeltek meg a támadóktól, ha például ostromtornyot igyekeztek a falak közelébe juttatni. Az aknaharc megakadályozását szolgálta a bástyák és kötőgátak aljának rézsútós kiszélesítése, mely méterekkel növelte meg az alap kiterjedését és ezáltal statikailag is biztosabbá tette az épületet, ez azért is fontos volt, hiszen a Szentföldön gyakori földrengésekkel szemben is ellenállóbbá váltak a védművek. A Közel-Keleten alkalmazott nafta hatásának kivédése érdekében az építkezések során a lehető legkevesebb gyúlékony anyagot használták fel.

Természetesen a szabályos elrendezésű castrumok elsősorban a síkvidékre jellemzőek. Ott, ahol a természeti adottságok lehetővé tették, az erődítményeket hegyek tetejére építették és igyekeztek kihasználni a hely természetes védelmi adottságait (pl. Kerak, Saône). Ebbe a kategóriába illeszthetők be a gyorsan kivitelezhető és kis helyőrséggel is jól védhető barlangvárak, melyek az észak-szíriai vidék völgyeit védték (pl. Darkús, Balmisz és Saqíf Tirun). A védelmi rendszert az utak mentén épült őrtornyok, illetve a vidéki rezidenciák megerősített udvarházai, lakótornyai egészítették ki.

A közel-keleti kereszties államok ugyanolyan feudális berendezkedéssel rendelkeztek, mint az európai királyságok, tehát ezen a tájon is léteztek királyi, illetve magánvárak. A királyi várak stratégiai fontos pontokon emelkedtek, ellenséges erődítményeket reteszteltek el, gázlókat, utakat, vízelőhelyeket ellenőriztek és oltalmaztak. Körük szervezték a terület védelmét, illetve az esetleges támadóhadjáratok kiindulópontjául szolgáltak (pl. Gáza, Darum, Blanchegarde, Kerak vagy éppen a Jordánon túli hűbér várai). A legfőbb hűbéresek birtokaik, javaik védelmére emelték váraikat, legtöbbször messze a városoktól, nehezen megközelíthető hegyek ormaira építkeztek. Ennek egyik legszebb példája az Antiochiai Hercegség területén Robert de Saône által építtetett Saône erőssége.

A királyon és hűbéresein kívül a védelemben fontos szerepet betöltő lovagrendek – templomosok, johanniták és rövid ideig teutonok – is emeltek erődöket. Ezekre elsősorban a koncentrikusság jellemző, a többszörös, egymás fölé emelkedő falsíkok alkalmazása, melyek segítségével megnövelhették a védelem tűzerejét és lőtávolságát, ráadásul a belső harcállásokból hatékonyan támogathatták az elsőben harcoló katonákat. A falsíkokat oldalazó védelemre alkalmas négyzet-, vagy éppen a hajítógépek rombolásának jobban ellenálló kör- vagy félkör alakú tornyok erősítették. A kapuk védelmét bonyolult rendszer szolgálta, felvonóhíddal, boltozott, hajtókanyarokkal ellátott folyosókkal, melyekben az esetleg betörő ellenségnek még mindig komoly veszteségeket lehetett okozni. Ebben a rendszerben épült meg a híres johannita erőd, Crac de Chevaliers, illetve a testvérvárának számító Margat. A templomosok hasonló elvek szerint építkeztek, de a lekerekített formák helyett továbbra is a szögletes építkezést részesítették előnyben. Ez jól megfigyelhető a Jordán völgye fölé magasodó Belvoir erődjénél, Chastel Blanc-nál, Tortosa városánál, vagy éppen Szidón „tengeri váránál”.

Leszögezhetjük tehát, hogy ezek az erődítmények fontos szerepet töltek be a kereszties államok törekeny védelmi rendszerében. Azonban önmagukban nem sokat értek, ha harcukat nem támogatta megfelelő létszámú és erejű mozgó hadsereg. A keresztiesek Szaladintól

elszenvedett hattíni csatavesztését követően (1187) a megcsappant létszámú helyőrségek nem voltak képesek ellenállni a muszlim támadók rohamának, és sorban adták meg magukat, vagy estek el a túlerő nyomásában. Tudjuk például, hogy Crac de Chevaliers helyőrségének létszáma békeidőben is meghaladta a 2000 főt, míg a templomosok Chastel Pelerin nevű várát 4000 fegyveres védte 1220-ban. Ilyen tekintélyes számú őrség azonban csak ritkán és igen nagy nehézségek árán, hatalmas költséggel volt kiállítható e korszakban. A veszteségek pótlása egyre nagyobb nehézségekbe ütközött, miközben Európában egyre kevesebb tényleges figyelem – ennek következtében egyre kevesebb tényleges segítség – fordult a Szentföld keresztény államalakulatainak irányába. Várható volt tehát, hogy a megerősödő muszlim világ hamarosan képes lesz a keresztiesekkel való végső leszámolásra. A 13. század második felétől kezdve a mamelukok szívós és töretlen elszánással vitték sikerre a folyamatot. Sorban vették birtokba a kisebb és nagyobb várakat, erődöket, végül 1291-ben elesett Akkon is, az utolsó jelentősebb kereszties kikötő.

Gondos László